

VALDAS PRUSKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas

GYVOSIOS DVASIOS SAJŪDIS TARPUKARIO LIETUVOJE

Alive Spirit Movement in Interwar Lithuania

SUMMARY

The article deals with *Alive Spirit* movement in interwar Lithuania. It shows that *Alive Spirit* movement, on one hand, was inspired by the effort to refresh the Catholic spirit shown by the famous Catholic intellectuals of that time in Western Europe (J. Maritain, E. Mounier, P. Klodel, G. Bernanos) who resisted the increasing secularism and its challenges; on the other hand, it was inspired by the increasing formalism of interwar Lithuania church life, by the disappearance of social Catholic principles in interpersonal relations, and by the increasing separation between the priest and the believer.

The nucleus of *Alive Spirit* movement was made of Catholic intellectuals (S. Šalkauskis, A. Maceina, P. Jakas, V. Taškūnas, A. Steponavičius, S. Yla, L. Tulaba etc.), who, seeing the caution and hesitation of the authorities of Catholic Church (sometimes reasoned, sometimes – not) to the challenges of secularism, initiated a concentration of the Catholic intelligentsia for the Catholic spirit being an example in social life. They were against an overstated protection of the individual and against a mistrust in the individual's ability to make decisions voluntarily; they defended the necessity to revive the authentic faith hidden deep inside the human, to strengthen his religious aspirations and in that way to cherish Catholic spirituality, without which any reasonable and morally responsible activity is not possible.

SANTRAUKA

Straipsnyje parodoma, kad *Gyvosios dvasios* sąjūdis tarpukario Lietuvoje buvo, viena vertus, inspiruotas katalikybės dvasios gaivinimo pastangų, kurias rodė to meto žymūs Vakarų Europos katalikų intelektualai (filosofai J. Maritainas, E. Mounier, rašytojai P. Klodelis, G. Bernanosas ir kt.), priešinėsi stiprėjančiam sekuliarizmui ir jo keliamiems iššūkiams; kita vertus, konkrečių tarpukario Lietuvos bažnytinio gyvenimo realijų – vis labiau ryškėjančio ne vien elito, bet ir liaudies spartaus nukrikščionėjimo, religinio

RAKTAŽODŽIAI: katalikybė, Bažnyčia, dvasingumas, gyvoji dvasia, katalikiškasis elitas, tikėjimas, religija.

KEY WORDS: Catholicity, Church, spirituality, alive spirit, catholic elite, belief, religion.

sąmoningumo ir religinės praktikos išsiskyrimo, socialinių katalikybės principų žmonių tarpusavio santykiuose nykimo ir kunigo bei tikinčiojo atskirties didėjimo.

Gyvosios dvasios sąjūdžio branduolį sudarė jaunosios kartos lietuvių katalikų intelektualai – filosofai ir kunigai (S. Šalkauskis, A. Maceina, P. Jakas, V. Taškūnas, A. Steponavičius, S. Yla, L. Tulaba ir kt.), kurie suprato, kad žmonių tikėjimui atgaivinti neužtenka vien religinio švietimo ar religinės praktikos skatinimo, kas buvo būdinga daugumai to meto katalikiškų organizacijų. Religinis sąmoningumas ir religinė praktika turi būti glaudžiai susijusios. Todėl jie ryžosi patys imtis iniciatyvos telkti inteligentią asmeniniu pavyzdžiu palaikyti katalikiškąją dvasią visuomenėje. Jie gana griežtai pasisakė prieš tuometinės Bažnyčios praktikoje vyravusią pernelyg didelę individo globą ir nepasitikėjimą jo sugebėjimu pačiam rinktis ir sąmoningai apsispręsti, gynė būtinybę gaivinti autentišką tikėjimą, paslėptą giliai žmoguje, stiprinti jo religines aspiracijas ir taip puoselėti dvasingumą, be kurio negalima jokia sąmoninga ir moraliai atsakinga veikla.

KATALIKIŠKOJO DVASINGUMO GAIVINIMO VISUOMENĖJE PRIEMONĖS

Bendruomenės dvasios ugdymą *Gyvosios dvasios* sąjūdžio dalyviai siejo su parapija. Būtent ji yra toji erdvė, kurioje dvasingumas turėtų būti puoselėjamas pirmiausia. Todėl būtina atgaivinti parapijas, padaryti jas tikraisiais tikinčiųjų namais, kuriuose jie galėtų sulaukti visokeriopos paramos. Parapija, pasak S. Ylos, esanti tarsi „mažoji krikščionybė, kurią atnaujinus, galima atnaujinti ir visą krikščionišką pasaulį.“²² Parapijos atnaujinimą jis siejo su būtinybe tikintiems aktyviai dalyvauti liturginėse apeigose. Šis dalyvavimas didžia dalimi priklausęs nuo kunigo ryšio su žmonėmis. Ta proga Yla pastebėjo, kad „V. Europoje šiuo tikslu daug kur mišios laikomos atsigręžus veidu į žmones“²³ ir siūlė šią praktiką įgyvendinti ir Lietuvos bažnyčiose. Taigi, tuo metu Lietuvą jau pasiekė ir dėmesio susilaukė radikaliausios liturgijos atnaujinimo idėjos, kurios buvo įgyvendintos tik po Vatikano II susirinkimo. Parapija turinti tapti katalikui atrama bei pagalbiniu visuose jo gyvenimo reikaluose.

Socialiniams santykiams parapijoje reguliuoti Maceina siūlė atkurti socialinio diakonato instituciją. Jo tikslas – „pagyvinti ir pagerinti ekonominių gėrybių cirkuliaciją tarp katalikų.“²⁴ Taip pat prižiūrėti, kad būtų laikomasi tam tikros dermės tarp individualių ar grupinių privačių interesų ir bendrųjų arba bendruomeninių interesų. Pirmųjų persvara, žymėjusi kapitalizmo sistemą, pažeidžia šią pusiausvyrą ir gerokai destabilizuoja bendrą socialinę situaciją. Tai ir turėtų prižiūrėti Bažnyčia.

*Socialinio diakonato institucija gimė ankstyvosios krikščionybės laikais. Ji buvo ano meto sąlygota pirmųjų krikščionių santykių bendruomenėje reguliavimo forma. Pirmieji krikščionys viską atiduodavo bendruomenei ir visi bendrai naudojosi gėrybėmis. Ši institucija ankstyvosios krikščionybės laikais atliko teigiamą vaidmenį, propaguodama lygybę, socialinio teisingumo idėjas, šelpdama ir globodama neturtėlius.*²⁵ *Pirmosios krikščioniškos bendruomenės buvo tikras prieglobstis tiems, kurie rūščioje ir svetimoje Romos imperijos padangėje moraliniu ir socia-*

liniu atžvilgiu jautēsi kaip benamiai. Juos pirmiausiai viliojo mokymas apie artimo meilę, o svarbiausia tai, kad, darydama juos broliais tarp brolių, krikščionybė padėjo jiems pajusti savo orumą. Be to, jie galėjo laisvai naudotis bendruomenei priklausančiais turtais. Tačiau jau ankstyvojoje krikščionybėje turto bendrumo idėja, gausėjant bendruomenėje pasiturinčiųjų, ėmė blėsti. Ilgainiui žlugo ir socialinis diakonatas.

Pabrėždamas parapijos svarbą ugdomant bendruomeniškumą, Maceina teigė, kad jai reiktų suteikti ir didesnius įgaliojimus bei teises, realiai įtraukti į visuomenės ir valstybės gyvenimą, kas iš esmės prieštaravo tautininkų autoritarinio valdymo nuostatoms. Tautininkai socialinio diakonato institucijos atgaivinimą parapijose suvokė kaip iššūkį. V. Alanto teigimu, tai esąs akivaizdus Bažnyčios mėginimas kištis į socialinį gyvenimą, revizuoti tuometinės tautininkų valdžios vykdomos politikos socialinį efektyvumą.²⁶ Todėl tautininkai griežtai pasmerkė socialinio diakonato atgaivinimo idėją.

Ši idėja nesulaukė ir didesnio Katalikų Bažnyčios vadovybės pritarimo. Bažnyčia atvirai vengė pritari, juolab paremti, siūlomas konkrečias socialines iniciatyvas, nes laikėsi nuosaikumo tautininkų režimo atžvilgiu. Tačiau jaunieji intelektualai, propaguodami socialinio diakonato idėją, įrodinėdami, kad be dvasininkijos organizacinės veiklos suaktyvinimo visuomenėje negali būti sėkmingai išspręsti socialiniai klausimai, ragino Bažnyčios vadovus labiau rūpintis tikinčiųjų socialinių teisių gynimu, jų socialinės padėties gerinimu, nenusileisti

tautininkų spaudimui, nevengti aiškesnio socialinio požiūrio.

Socialinio diakonato institucijos atgaivinimas savo ruožtu reikė, kad tikintieji turėtų prisiimti daugiau atsakomybės už parapijos ekonominę padėtį. Nors jau 3 dešimtmečio pradžioje buvo iš pasauliečių sudaryti klebonų vadovaujami parapijų komitetai ir Bažnyčios turtų palaikymo tarybos, kurios turėjo padėti kunigams spręsti bažnyčių išlaidų klausimus, tačiau pasauliečių balsas buvo menkai girdimas. Visus reikalus tvarkė klebonas.

Tai skatino naujai svarstyti kunigo vaidmenį bei vietą Bažnyčioje, ypač santykį su materialinėmis gėrybėmis. Pasak Maceinos, Bažnyčia ir jos tarnai neturėtų krautis turto parapijiečių sąskaita. Jų sunėsta nauda negali būti asmeninė kunigo nuosavybė. Bendruomenę sudaro visi tikintieji ir kaip bendruomenės nariai yra lygūs. Kunigas nėra joks bendruomenės „karaliukas“, o tik vienas iš jų. Jis nėra joks bažnytinio turto savininkas, o tik uolus ir rūpestingas jo prižiūrėtojas ir tvarkytojas. Jeigu jis šį darbą atlieka netinkamai, tai jį šiame darbe gali pakeisti kiti bendruomenės nariai, labiau tam darbui tinkami, gebantys pasirūpinti tinkamu jų naudojimu. Juolab kad „bažnytiniai turtai yra aukojimo padarai ir turi būti visų naudojami.“²⁷ Taigi bažnytinė bendruomenė yra vienintelė tikroji šios nuosavybės savininkė, o ne kunigas, kuris esąs tik „prižiūrėtojas“, atsakingas už „racionalų“ jos naudojimą. Niekas – nei valstybė, nei kita institucija ar organizacija – negali pretenduoti į šią nuosavybę, ją paimti savo

globon ar nusavinti prisidengus visuomenės ar tautos interesų gynimu.

Kita vertus, Bažnyčia yra pašaukta tarnauti visuomenei, puoselėti pagarbą žmogaus orumui, įtvirtinti tarpusavio pagalbos ir nesavanaudiškumo nuostatas. Todėl ji pirmiausia ir turinti parodyti tokio nesavanaudiškumo pavyzdį išparduodama bažnyčiose esančius auksinius indus, o gautas lėšas išdalydama vargšams. Taip norėta atgaivinti Bažnyčioje ankstyvosios krikščionybės dvasią ir užmirštą socialinės veiklos praktiką. Šis Maceinos raginimas neliko be oficialios Bažnyčios vadovybės atsako. Jį griežtai pasmerkė arkivyskupas J. Skvircekas, nurodęs šio sumanymo utopiškumą ir netikslumą.

Nepaisant to, jaunosios kartos lietuvių intelektualai katalikai nesiliovė ieškoję Bažnyčios ir jos veiklos praktikoje sričių, kur ji galėtų parodyti visuomenei nesavanaudiškumo pavyzdį. Toks žingsnis, jaunųjų manymu, galėtų tapti ir savanoriškas atsisakymas bažnytinių žemių jas išdalijant parapijos neturtėliams. Pirmiausiai žemės turėtų atsiskirti kunigai, gavę ją per vykdytą Žemės reformą. A. Gražiūno duomenimis, iki 1939 m. 210 parapijų buvo gavusios iš valstybės 1616,3 ha žemių, t.y. vidutiniškai po 7,7 ha.²⁸ Šių žemių tvarkytojai buvo kunigai. Tiesa, tai nebuvo dideli plotai, tačiau valstietiškos natūros kaimo kunigai greitai išitraukė į žemės ūkio reikalus, ėmėsi ir patys supirkinėti žemes. Ilgainiui dalis jų tapo nemažų žemės plotų valdytojais.

Jaunieji su širdgėla rašo, jog dideli ūkiai prie bažnyčių yra tikra nelaimė, nes kunigas tampa ūkininku. Perdėtas

atsidavimas ūkiui stato jį į dviprasmišką padėtį: „tarp bažnyčios ir tvartų, kur bekonai šaukiasi ne mažiau už bažnyčią jo rūpesčio.“²⁹ Užsiėmęs ūkio reikalais, toks kunigas neturi pakankamai laiko savišvietai, gilesniam tikėjimo tiesų apmąstymui ir pažinimui, dėl to formaliai atlieka pareigas, pasak Šalkauskio, „ugdo negyvą kataliką, sustingusį raidės garbinime, nesugebantį apginti savo tikybos.“³⁰ Būtent tokiomis priežastimis ir buvo grindžiama bažnytinių žemių išdalijimo būtinybė. Tačiau vienos nuomonės šiuo klausimu jaunosios kartos lietuvių intelektualai katalikai neturėjo. Maceina gana kategoriškai reikalavo, kad bažnytinės žemės per socialinį diakonatą būtų išdalytos parapijos neturtėliams, klebonijų tarnams, o kunigams gyvenimą užtikrintų nuolatinės pajamos, gaunamos už religinius patarnavimus.³¹

Kiek nuolaidesnis pasirodė Yla, gerai supratęs tokio siūlymo įgyvendinimo sunkumus. Jis neabejojo, kad Bažnyčia negali vykdyti savo pašaukimo neturėdama tam reikalingų priemonių, turto, kurio reikia jos žemiškajai veiklai plėtoti. Kunigas yra Bažnyčios tarnas, todėl turi būti deramai išlaikomas, kad galėtų atlikti savo pareigas. Tą išlaikymą jam turėtų užtikrinti tikinčiųjų bendruomenė, kurios dvasios reikalais jis pašauktas rūpintis. Kita vertus, kunigas turi teisę ir pats pasirūpinti savimi. Tokia praktika nuo seno tradiciškai vyravo ir Lietuvos kaime, kur kunigai turėjo žemės ir vertėsi žemės ūkiu. Žinoma, tokios kunigo asmeninės pastangos siekiant pačiam materialiai apsirūpinti panaudojant bažnytines žemes ne be pagrindo kelia prieštarigus visuomenės

vertinimus. Todėl derėtų tokios praktikos atsisakyti, tačiau neskubant, tik įvertinus visas Lietuvos bažnytinio gyvenimo realijas. Kompromisinis sprendimas, pasak Ylos, būtų toks: klebonijų žemes reikėtų pamažu mažinti dviem kryptimis: 1) perduodant tam tikrą bažnytinių ūkių dalį labdaringsoms, kultūrinėms tos pačios parapijos įstaigoms (prieglaudoms, mokykloms ir pan.); 2) skaldant didžiųjų ūkių žemes ir perleidžiant jas naujai sudarytoms parapijoms. Bažnytinių žemių išdalijimas turėtų būti savanoriškas. Numatant galimą kaime gyvenančių kunigų pasipriešinimą reikėtų formuoti visuomeninę nuomonę, kad dvasininkas neturi būti turtingas, nes jo nauda – tai visų parapijiečių turtas, skirtas „ne broliams ūkius pirkti ir seserims pasogas krauti, ne sau senatvei namus statyti, bet tiems, kurie pavesti globoti ir aprūpinti.“³²

Nors abejota, kad toks psichologinis spaudimas galėtų realiai paveikti kunigų ūkininkų nuostatas, tačiau tai skatino išsamiau apmąstyti „atsisakymo nuo žemės“ idėją. Tai iš esmės jau buvo pribrendęs reikalas. Daugelyje Vakarų Europos šalių katalikų dvasininkija beveik nesivertė žemės ūkiu. Labiau išvystyti ekonominiai santykiai čia suformavo ir

atitinkamą kunigo tipą. Tačiau Lietuva buvo žemės ūkio kraštas su menka pramone. Tad idėja kunigui pasitraukti nuo žemės ūkio reikalų platesnio pritarimo nesulaukė.

Pirmiausiai ją atmetė didžioji dalis kunigų ūkininkų, kurie tam dar nebuvo psichologiškai pasirengę ir sunkiai išivaizdavo savo aprūpinimą be žemės. Atsargiai į šį siūlymą žvelgė ir tuometinė Katalikų Bažnyčios vadovybė. Abejota, ar toks kunigo atitraukimas nuo žemės iš tiesų būtų lemiamas veiksnys uoliau atlikti pareigas. Be to, buvo nuomonių, kad pats ūkininkaudamas kunigas gali geriau suvokti paprastų žmonių rūpesčius ir lūkesčius, būti arčiau jų, o savo deramu praktiniu veikimu tapti jiems parama ir pavyzdžiu ir taip stiprinti Bažnyčios autoritetą visuomenės akyse.

Vis dėlto jaunieji neatsisakė vilties, jog Lietuvos Katalikų Bažnyčia ir jos tarnai anksčiau ar vėliau tokį žingsnį žengs ir savo pavyzdžiu atgaivins krikščioniško visuomeniškumo dvasią, kurs tinkamą socialinį psichologinį klimatą, o atsikračius senųjų praktikų, neatitinkančių naujų laiko iššūkių, rodys visuomenei nesavanaudiškumo pavyzdį ir tuo kurs palankią dirvą katalikiškajam dvasingumui visuomenėje gyvuoti.

IŠVADOS

1. *Gyvosios dvasios* sąjūdžio branduolį sudarė jaunosios kartos katalikų intelektualai, kurie, matydami tuometinės Katalikų Bažnyčios vadovybės atsargumą ir neryžtingumą (kartais pagrįstą, o kartais – ne) reaguojant į spartų ne tik elitą, bet ir liaudies nukrikščionėjimą, sten-

gėsi patys imtis iniciatyvos telkti inteligentiją asmeniniu pavyzdžiu palaikyti katalikiškąją dvasią visuomenėje.

2. Laikytasi pažiūros, kad žmonių tikėjimui atgaivinti nepakanka vien skatinti religinį švietimą ar religinę praktiką – tai buvo būdinga daugumai to me-

to katalikiškų organizacijų. Religinis sąmoningumas ir religinė praktika turi būti glaudžiai susijusios. Todėl jie gana griežtai pasisakė prieš tuometinės Bažnyčios praktikoje vyravusią pernelyg didelę individo globą ir nepasitikėjimą jo sugebėjimu pačiam rinktis ir sąmoningai apsispręsti, gynė būtinybę gaivinti autentišką tikėjimą, paslėptą giliai žmoguje, stiprinti jo religines aspiracijas ir taip puoselėti autentišką dvasingumą, be kurio negalima jokia sąmoninga ir moraliai atsakinga veikla.

3. Pagrindine katalikiškojo dvasingumo gaivinimo priemone laikyta parapija. Pasisakydami už jos atgaivinimą jie pritarė didesniai parapijiečių įtraukimui į parapijos gyvenimą ir jų teisių joje išplėtimą, aktyvaus tikinčiųjų dalyvavimo liturginėse apeigose būtinybei, pagarbai autentiško tikėjimo išpažinimui, kunigo sugražinimui „iš ūkio į bažnyčią“ ir tolerantiškesniam požiūriui į netikinčius ir abejojančius. Taip siekta ne tik išjudinti katalikus, bet ir puoselėti pasauliečių didesnės atsakomybės už Bažnyčią ir katalikybės likimą supratimą.

4. Nors sąjūdis ir neįgavo jo iniciatorių geidžiamo masiškumo, tačiau jo dalyviai palaikė Vakarų Europoje plitusias gan radikalias liturgijos atnaujinimo, atsakingesnio pasauliečių išitraukimo į bažnytinio gyvenimo reikalus ir glaudesnio bendravimo bei bendradarbiavimo su netikinčiais idėjas, kurios ilgainiui buvo patvirtintos Vatikano II susirinkimo dokumentais. Jie buvo gana išvalgūs, o jų asmeninės iniciatyvos susilaukė ir Bažnyčios dėmesio, nors ne visos pasirodė taip paprastai (atsižvelgiant į vietos sąlygas) įgyvendinamos kaip tikėjosi sąjūdžio dalyviai.

5. Žvelgiant iš laiko perspektyvos, *Gyvosios dvasios* sąjūdžio dalyvių skelbtos nuostatos, jog evangelinių principų vykdymas kasdieniame gyvenime, aktyvus tikinčiųjų dalyvavimas liturginėse apeigose yra svarbiausias asmens dvasingumo rodiklis ir kartu Bažnyčios gyvavimo šaltinis, o pagarba tikėjimo autentiškumui, kaip ir būtinybė siekti tolerancijos ir sugyvenimo su kitatikiais bei netikinčiais yra tikro krikščioniškumo žymė, – visuotinės globalizacijos akivaizdoje skamba aktualiai ir šiandien.

Literatūra ir nuorodos

- 22 S. Yla. Krikščioniškosios dvasios atnaujinimas per parapijos restauraciją. // *Tiesos kelias*, 1939, nr. 1, p. 13–4.
- 23 S. Yla. Nauja šių dienų pastoracijos kryptis ir būdingieji jos bruožai. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 4, p. 195.
- 24 A. Maceina. *Socijalinis teisingumas*. – Kaunas, 1938, p. 218.
- 25 J. Lenzenweger, P. Stockmeier, K. Amon, R. Zinnhobler. *Katalikų Bažnyčios istorija*. – Vilnius, d. 1., 1996.
- 26 V. Alantas. Kas kaltas: valstybė ar Bažnyčia? // *Vairas*, 1939, nr. 35, p. 677–678.
- 27 A. Maceina. *Socijalinis teisingumas*. – Kaunas, 1938, p. 212.
- 28 A. Gražiūnas. *Krikščioniškoji demokratija Lietuvoje*. – Vilnius, 1996, p. 64.
- 29 V. Strimaitis. Kunigų medžiaginės padėties gerinimo reikalu. // *Tiesos kelias*, 1940, nr. 3, p. 121.
- 30 S. Šalkauskis. *Miscellanea. Aedificatio nostra: (Gyvosios dvasios reikalu)*. // *Tiesos kelias*, 1938, nr. 2, p. 113.
- 31 A. Maceina. *Socijalinis teisingumas*. – Kaunas, 1938, p. 218–220.
- 32 S. Yla. *Dvasinė kaimo krizė ir kunigas*. – Kaunas, 1940, p. 21–22.